

INFORMÁTOR

SLOVENSKEJ ARCHEOLOGICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV

VI/1995/1

NITRA

OBSAH: Zjazd slovenských archeológov '95. • Plán činnosti Slovenskej archeologickej spoločnosti na rok 1995. • Použite silikagélu pri konzervácii kovových predmetov. • Nové publikácie. • Výstavy, semináre, exkurzie. • Dejepisný spolok v Košiciach. • Jubilejná medaila na počesť PhDr. J. Hlinku, CSc. • Noví členovia. • Opustil naše rady. • Upozornenie. • Redakčná výzva.

ZJAZD SLOVENSKÝCH ARCHEOLÓGOV '95

Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV a Archeologický ústav SAV usporiadali v dňoch 19.-20. apríla 1995 Zjazd slovenských archeológov '95, ktorý sa konal v zasadacej miestnosti ústavov SAV Nitra (Akademická 2).

Prvú časť zjazdu vypíňala členská schôdza SAS pri SAV. Začala sa minútou ticha za tých členov, ktorí v medziobdobí od posledného zjazdu opustili rady SAS. Nasledovala správa o činnosti SAS za rok 1994 (D. Bialeková), správa o hospodárení za rok 1994 (J. Ruttkayová), správa revíznej komisie (M. Mácelová), návrh plánu činnosti SAS na rok 1995 (D. Bialeková) a návrh rozpočtu na rok 1995 (J. Ruttkayová). K predneseným správam a návrhom bola možnosť zaujať v diskusii stanovisko. Hlasovaním boli správy a návrhy odobrené a prijaté. V rámci dopoludňajšieho programu odznel príhovor riaditeľa AÚ SAV doc. PhDr. A. Ruttkaya, DrSc. (Otázky súčasného postavenia a rozvoja Archeologickejho ústavu SAV v Nitre), v ktorom okrem iného vyzdvihol dobrú spoluprácu so SAS a zdôraznil potrebu a prínos tohto podujatia, pretože zjazdy slovenských archeológov majú byť spoločným fórom pre celú archeologickú obec pri prezentovaní najnovších výsledkov archeologickejho výskumu a prieskumu a mali by mať ten tvorivý charakter, ako svojho času mali konferencie v Libliciach.

Druhú časť zjazdu tvorili prednášky na aktuálnu tému a referencie o výskumoch a prieskumoch. Vyplnili odpoludnie prvého a dopoludnie druhého dňa rokovania. Odzneli nasledujúce referáty: D. Staššíková-Štukovská (Opatrenia na ochranu archeologickej kultúrneho dedičstva a ich uplatnenie v praxi); T. Kolník (Lesk a bieda popularizácie v slovenskej archeológii); A. Ruttkay (Ako ďalej s Korpusom osídlenia Slovenska z konca 5. až polovice 13. storočia - Ku vzťahu hmotných a písomných prameňov vo výskume štruktúry osídlenia); E. Krekovič (Štúdium archeológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave po novembri 1989); K. Pieta (Výskum a archeologický experiment v Liptovskej Mare); O. Šedo (Záchranný výskum v Mušove v roku 1994; doplnený videozáznamom); J. Hudec (Egyptské zbierky na Slovensku); L. Bánesz (Nálezy umeleckého charakteru z modelovanej vypálenej hliny v paleolite východného Slovenska); M. Vizdal (Výskum sídliska z mladšej doby kamennej v Zalužiciach, okr. Michalovce); I. Staník - V. Turčan (Nové poznatky o architektonickom vývoji rímskej stanice v Stupave); I. B. Kovács (Tri nové výskumy v oblasti stredovekej archeológie v Gemeri); J. Šulcová ("Zamki Belorusii" - komentár k publikácii M. A. Tkačova); J. Chovanec (Archeologicke výskumy a nálezy na Zemplínsku v rokoch 1969-1994. Najstaršie krstiteľnice na južnom Zemplíne); J. Hunka (Nálezy počítacích žetónov na Slovensku - koniec 14. až koniec 19. stor.).

V záverečnom hodnotení zjazdu, ktorý urobila predsedníčka SAS pri SAV PhDr. D. Bialeková, CSc., sa konštatovalo, že počet účastníkov na zjazdoch má stúpajúcu tendenciu, veľmi dobrá je úroveň prednesených referátov, a čo je dôležité - k referátom sa so záujmom a živo diskutuje. Je to znak toho, že je potrebné na tomto fóre riešiť odborné problémy. Zvlášť potešitelná bola účasť kolegov z Českej republiky. Poďakovaním prítomným za účasť, prednášajúcim za prípravu referátov a organizátorom za príkladné zvládnutie úloh predsedníčka Zjazd slovenských archeológov '95 skončila.

Redakcia

PLÁN ČINNOSTI SLOVENSKEJ ARCHEOLOGICKEJ SPOLOČNOSTI NA ROK 1995

I. Organizačná činnosť

a) výbor SAS:

1. Zjazd slovenských archeológov, spojený s prednáškami účastníkov a prezentáciou najnovších výsledkov archeologickeho bádania na Slovensku; Nitra (19.-20. apríla).
2. Zasadnutie výboru SAS; 1x štvrtročne alebo podľa potreby operatívne.
3. Zasadnutie redakčných rád Informátora SAS a Suplementa Informátora SAS; 2x ročne; podľa potreby.
4. Navrhuje sa členstvo predsedu SAS v konštituujúcom sa Národnom archeologickom komiteté.

b) Pobočka Košice:

1. IV. stretnutie archeológov východného Slovenska; Hanušovce (november).

c) Legislatívna komisia:

1. Novelizácia zákona o pamiatkovej ochrane (starostlivosti).
2. Dopracovanie návrhu nových stanov SAS a jeho zosúladenie so zmenami v legislatíve.

d) Komisia Limes Romanus:

1. Medzinárodné kolokvium k aktuálnym otázkam výskumu a štúdia doby rímskej v užšom stredoeurópskom regióne; Iža (máj-jún).

e) Etno-archeologická komisia:

1. Kolokvium Ornament a štýl; Nitra (6.-7. júna).

II. Vedeckovýskumná a edičná činnosť

a) Vydanie dvoch čísel Informátora SAS.

b) Vedecká rozprava o knihe Profantová - Lutovský: Samova říše.

c) V spolupráci s AÚ SAV v Nitre vydanie suplementa: J. Hunka: Orientačná príručka mincí 16.-20. stor. - Poľsko (1506-1884).

d) V spolupráci s AÚ SAV v Nitre vydanie Terminológie archeologickej hmotnej kultúry na Slovensku. I. Šperk a súčasti odevu. Inojazyčné mutácie (anglická, nemecká, francúzska).

e) Organizačné zabezpečenie a redakčné práce na zborníku zo sympózia Genéza miest v stredoveku na strednom Dunaji; Bratislava (jún).

f) Redakčné práce a vydanie zborníka z kolokvia archeologicko-etnografickej komisie Ornament a štýl.

g) Pobočka Košice:

Seminár o súčasnom stave najstarších dejín východného Slovenska v rámci IV. stretnutia východoslovenských archeológov; Hanušovce (november).

III. Prednášková a vedecko-popularizačná činnosť

- a) V rámci Zjazdu slovenských archeológov 95 (podla počtu prihlásených záujemcov).
- b) V rámci vedecko-popularizačnej činnosti operatívne organizačné zabezpečenie.
- c) Prednášky zahraničných bádateľov:

Prof. Dr. Dr. H. Uerpmann (Tübingen): Dejiny domestikácie koňa.

Prof. Dr. J. Machnik (Kraków): Výsledky slovensko-polskej výskumnej expedície v karpatskom regióne východného Slovenska.

Dr. R. Gróf - Dr. D. Groh (Esztergom): Najnovšie výsledky výskumov na Visegráde.

Ostatné príležitostné prednášky hostí AÚ SAV v Nitre - organizačné zabezpečenie.

IV. Zahraničné styky

a) Účasť na medzinárodnom podujatí: IV. internationales Kolloquium über Problemen des provinzialrömischen Kunstschaaffens, Celje 8.-12. mája 1995, spojená so stretnutím zástupcov spriateľených archeologických spoločností stredoeurópskeho regiónu.

b) Účasť zástupcu výboru SAS na zasadnutí výboru a redakčnej rady Zpráv ČAS, Praha; podla pozvania.

c) Účasť zástupcu ČAS na zasadnutiach redakčnej rady Informátora SAS.

d) Účasť na vedeckej konferencii Zur Problematik der Spätantike und der Völkerwanderungszeit, Veszprém september. Zároveň stretnutie zástupcov partnerských spoločností (konkretizácia činnosti, plán spolupráce na najbližšie obdobie).

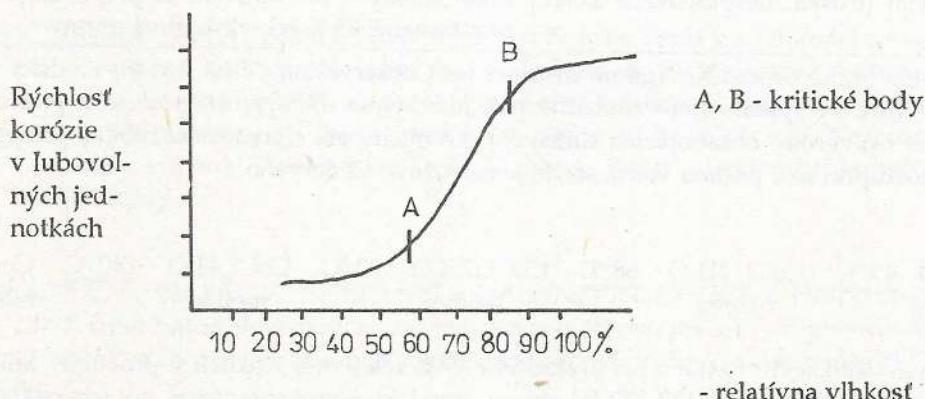
e) Pokus o zapojenie do medzinárodných archeologických aktivít prostredníctvom European Association of Archaeologists.

J. Zábojník

POUŽITIE SILIKAGÉLU PRI KONZERVÁCII KOVOVÝCH PREDMETOV

Z praxe vieme, že nekonzervované kovové predmety, najmä železné, po vykopaní z pôdy veľmi rýchlo korodujú alebo že už skôr konzervované predmety sa rôzne menia, t. j. vznikajú na nich novotvary alebo odpadávajú z nich celé časti. Príčin tohto javu je niekolko. V prvom rade je to zvýšený prístup vlhkého vzduchu. Vtedy sa kovové povrhy pokrývajú adherujúcim vodným filmom, ktorý po nasýtení agresívnymi zložkami spôsobuje trvalé narušenie kovového podkladu. Do akej miery môže vlhkosť urýchliť korozívne degradačné procesy napr. železa, môžeme vidieť na nasledujúcom grafe (Lehmann, J.: Möglichkeiten der Erhaltung von gefaßten Grabkreuzen, Arbeitsblätter, 2, 1983).

Obr. 1

Do 60 % relatívnej vlhkosti korózne procesy prebiehajú pomalšie, od 60 % je tento proces veľmi rýchly. Z tohto dôvodu bola vypracovaná stupnica relatívnej vlhkosti, ktorá by sa pri jednotlivých typoch materiálov nemala prekročiť (tab. 1).

Tab. 1

Drevo (suché alebo upravené)	50 až 70 %
Textil, papier	45 až 55 %
Slonovina, koža, kosti	45 až 60 %
<u>Kovy</u>	<u>menej ako 40 %</u>
Keramika	menej ako 55 %
Sklo, mozaikové sklo	40 až 45 %
Organické látky nasiaknuté vodou	100 %

(Etudes et documents sur le patrimoine culturel 15: Conservation des Sites du Mobilier Archéologiques principes et méthodes, UNESCO.)

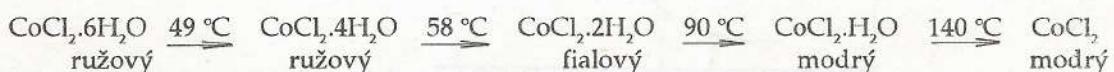
Ešte prísnejšie kritériá pre uskladňovanie najmä kovového archeologického materiálu požaduje Archeologiccká sekcia Veľkej Británie, Ústav pre konzerváciu (tab. 2).

Tab. 2

Materiál	Odporučaná relatívna vlhkosť zabraňujúca korózii
korodujúci materiál <u>Železo</u> <u>Cu zlatiny a ostatné kovy</u>	uskladnenie pri nízkej rel. vlhkosti uskladnenie <u>pri nižšej</u> rel. vlhkosti <u>ako 15 %</u> uskladnenie <u>pri nižšej</u> rel. vlhkosti <u>ako 35 %</u>
organický materiál (drevo, koža) suché	uskladnenie pri najviac 55 % rel. vlhkosti s minimálnou výchylkou
mokré	uskladnenie pri 100 % rel. vlhkosti alebo zaplavene
anorganický materiál (sklo, keramika, kameň) suché	uskladnenie pri najviac 55 % rel. vlhkosti s minimálnou výchylkou
mokré	uskladnenie pri 100 % rel. vlhkosti alebo zaplavene
stavebný materiál (troska, nespracované kosti, suché kamene)	malé zmeny v rel. vlhkosti sú prípustné okolo navrhovanej 55 % rel. vlhkostnej normy

(Archeology Section of the United Kingdom Institute for Conservation, "First Aid for Finds".)

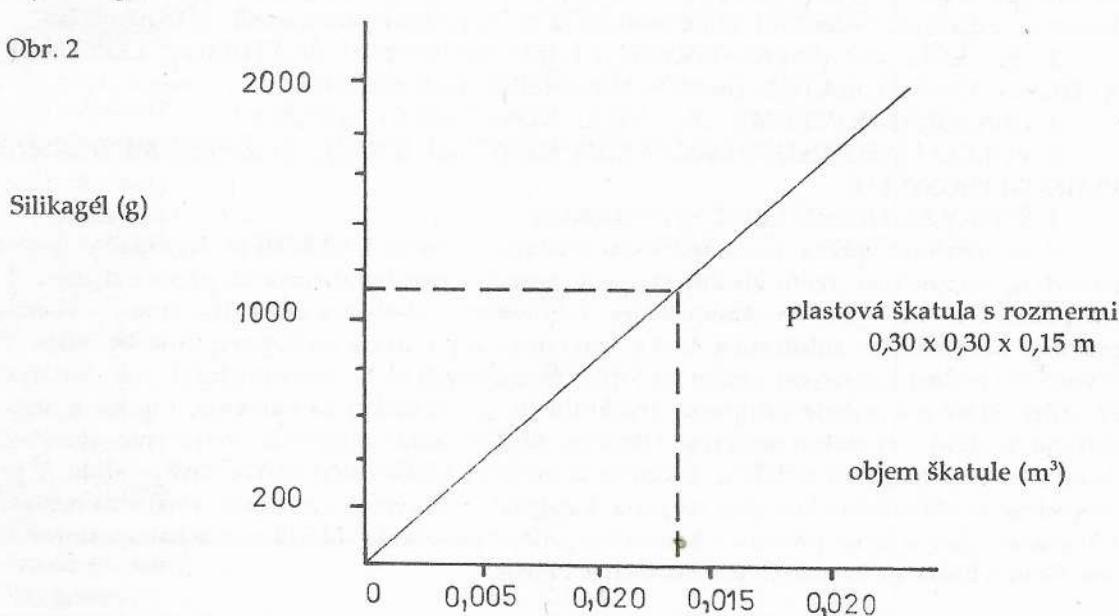
Prostredie, ktoré by spĺňalo tieto základné požiadavky, sa dá vytvoriť pomocou plastových škatúl s vhodným uzáverom, obsahujúcich silikagél = kremičitý gél sfarbený na modro prídatkom CoCl_2 , ktorý sa postupne, ako prijíma vodu, sfarbuje na ružovo až červeno.

Farebná zmena silikagélu nastáva pri prekročení 35 % relatívnej vlhkosti v prostredí. Silikagél je regenerovateľný, vysušením pri 110-120 °C znova zmodrie. Neregenerovaný gél sa rozkladá, a preto ho treba kontrolovať. Má veľmi dobrú absorbčnú schopnosť (tab. 3) a okrem vodnej pary pohľaduje i pary organických látok, napr. uhlovodíkov.

Množstvo silikagélu potrebného v danom objeme vzduchotesnej škatule je znázornené na nasledujúcom grafe.

Obr. 2

Plastové škatule nie sú vzduchotesne uzavorené, ale použitím silikagélu vo vlhkom prostredí môžeme zabrániť ďalšiemu vzniku vlhkosti na 2-3 mesiace. Rýchlosť prieniku vlhkosti závisí od vhodného uzáveru plastovej škatule (čo je technický problém) a od vonkajšej relatívnej vlhkosti, v ktorej sa nachádza škatula s archeologickým materiálom. Čím je vonkajšia relatívna vlhkosť menšia, tým sa uvedený interval predlžuje.

NIKDY NESMIEME POUŽIŤ NA BALENIE PLASTOVÚ ŠKATUĽU BEZ KONTROLY VNÚTORNEJ MIKROKLÍMY!

Vysúšadlo môžeme použiť i pri uskladňovaní čerstvo vykopaného vlhkého kovového materiálu. V takomto prípade sa kovový predmet bude snažiť vytvoriť rovnovážny stav s okolím, pričom bude dochádzať k jeho dehydratácii.

Skorodovaný kovový materiál je krehký, lámavý a treba ho chrániť špeciálnym spôsobom. Na tento účel sa používa penový polystyrén, ktorý má vynikajúce tepelné vlastnosti (1 cm hrubá vrstva izoluje tepelne rovnako ako tehlové murivo hrúbky 25 až 30 cm alebo drevo hrúbky 10 cm, sklo hrúbky 20 cm a pod.). Je schopný tlmit mechanické nárazy a má nepatrú pripustnosť párov, preto sa môže použiť aj vo forme menších škatúl. Znovu však musí byť použité vysúšadlo, pretože ak sa škatula kompaktnie uzavrie, na stenách sa zráža voda. Penový polystyrén má veľmi malú nasiakavosť, a to tak pri ponorení do vody, ako aj pri vystavení 100 % relatívnej vlhkosti. Chemická odolnosť je tiež veľmi dobrá; odoláva atmosférickým vplyvom, pôsobeniu vody, kyselinám a zásadám, alkoholom i tukom. Neodoláva však organickým rozpúšťadlám - acetónu, benzénu, xylénu, trichlóretylénu, toluénu, benzínu, petroleju a cyklohexánu, v ktorých sa buď rozpúšťa, alebo v nich napúča. Je však odolný proti plesniám a baktériám. Znáša teplotu do 80 °C, na kratšie obdobie 95 až 100 °C, pri dlhšom ohrievaní však mäkne.

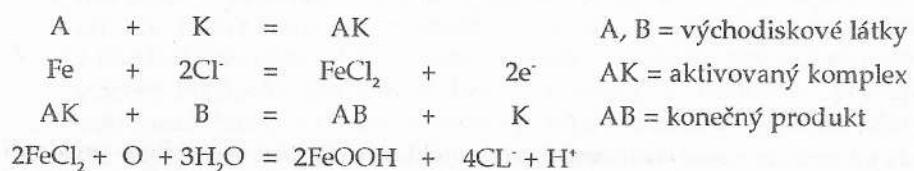
Ďalším spôsobom uskladnenia najmä pevných predmetov je balenie do polyetylénových vreciek, ktoré sa na konci zatavujú. Aby nedochádzalo ku kondenzácii vodných párov, vrecká sa perforujú a ukladajú sa do plastových škatúl s vysúšadlom. Skorodované predmety môžeme uložiť do vnútra polystyrénovej škatule, ktorá sa vsunie do polyetylénového vrecka, ktoré sa zataví. Prienik vlhkého vzduchu bude závisieť od hrúbky plastu, preto sa niekedy odporúča balenie i do dvojitých vreciek.

Spôsobov uskladnenia archeologickej kovovej materiálu je niekoľko. Podstatou všetkých je čo najlepšie izolovanie predmetu od vlhkosti. Okrem hľadania najoptimálnejších spôsobov balenia kovov sa získavajú i vedomosti, ktoré poukazujú na úplne nevhodné balenia. Je to napríklad:

1. BALENIE DO ZÁPALKOVÝCH ČI CIGARETOVÝCH ŠKATULIEK, LEPENKOVÝCH ALEBO CÍNOVÝCH ŠKATÚL, TMAVÝCH PAPIEROVÝCH VRECIEK
2. OBALOVANIE PREDMETOV VATOU, NOVINAMI ČI PAPIEROM
3. VODOU NASIAKNUTÝ ORGANICKÝ MATERIÁL (DREVO, KOŽA) SA MUSÍ DRŽAŤ VO VLHKOM PROSTREDÍ

4. ŠTÍTKY SA NESMÚ LEPIŤ NA PREDMET.

Z uvedeného vyplýva, že zamedzením prístupu vzduchu a vlhkosti sa degradačné procesy na kovoch úplne zastavia. Tento ideálny stav v súčasnosti nemožno dosiahnuť, pretože druhou dôležitou príčinou korózie sú tzv. katalyzátory (aktivátory) korózie = chloridy, sírany... Pochádzajú priamo z horninového substrátu a budú sú zabudované pri tavení do kovovej mriežky, alebo sa vyskytujú v spodnej korozívnej vrstve vo forme rozpustných alebo neropustných solí. Katalyzátory sú látky, ktoré do reakcie vstupujú, urýchľujú ju, ale reakciu sa nemenia, t. j. ich množstvo a zloženie zostáva pri reakcii nemenné. Hlavnou úlohou katalyzátorov je vytvorenie aktivovaného komplexu s východiskovou látkou, s ktorou sa iné látky ľahšie zlúčia na konečný produkt. V priebehu reakcie sa aktivovaný komplex rozpadá, katalyzátor sa uvoľní a z reakcie vychádza nezmenený. Všeobecná schéma tohto procesu a konkrétny príklad pôsobenia chloridov ako katalyzátorov v procese vzniku hrdze na železnych predmetoch je takýto:

Prakticky to znamená, že železo, ktorého hrdza bude obsahovať chloridový katalyzátor korózie, bude na vzduchu hrdzavieť rýchlejšie ako v pôde, kde bol prístup kyslíka obmedzený.

Niekedy stačí veľmi malé množstvo katalyzátora, aby v krátkom čase došlo k premene i posledných zvyškov kovového jadra. Úplné odstránenie katalyzátorov z kovov je veľkým problémom. Zatiaľ nepoznáme ideálnu metódu - chemickú, elektrolytickú, iónovymennú - ktorou by sme zbavili kovový predmet týchto aktívnych aniónov. V posledných rokoch sa tento problém rieši ošetrením predmetov vodíkovou plazmom. Pre úplné odstránenie aktívnych iónov je však potrebná redukcia na kov, čo sa pri nálezech bez kovového jadra nedá uskutočniť a na nálezech s kovovým jadrom sa i po ošetrení zisťujú najmä chloridové ióny. Aj keď tento degradačný proces nemôžeme úplne zastaviť, môžeme ho aspoň spomaliť. Predpokladom je znova čo najväčšie zamedzenie prístupu vlhkého vzduchu ku kovovému jadru, to znamená vhodné suché uskladnenie týchto predmetov.

Na záver si treba uvedomiť, že KORÓZIA JE PROCES, PRI KTORM SA KOV SNAŽÍ VRÁTIŤ DO PÔVODNÉHO STAVU, Z AKÉHO BOL ZÍSKANÝ, TO ZNAMENÁ DO STAVU VÝCHODISKOVÝCH RÚD. Tento proces je nezaštatiteľný a možno ho vo väčšej či menšej miere rôznymi konzervačnými zásahmi iba spomaliť. Všetko úsilie konzervátorov pri konzervácii archeologickej predmetov by však bolo zbytočné, keby nadvázne na konzervačný zásah na predmete nebolo zaistené správne balenie a uloženie predmetu.

Tab. 3. Účinnosť niektorých vysušovacích látok

Vysušovacia látka	<u>Obsah vody v sušenom vzduchu pri teplote 20°C</u> g · m⁻³
síran meďnatý <chem>CuSO4</chem> (bezvodý)	1400 · 10⁻³
bromid zinočnatý <chem>ZnBr2</chem>	1100 · 10⁻³

Vysušovacia látka	<u>Obsah vody v sušenom vzduchu pri teplote 20°C</u> g . m ⁻³
chlorid zinočnatý <chem>ZnCl2</chem>	$800 \cdot 10^{-3}$
chlorid vápenatý <chem>CaCl2</chem> (granulovaný)	140 až $250 \cdot 10^{-3}$
chlorid vápenatý <chem>CaCl2</chem> (pretavený)	$360 \cdot 10^{-3}$
kyselina sírová <chem>H2SO4</chem> (96 %)	$300 \cdot 10^{-3}$
oxid vápenatý <chem>CaO</chem>	$200 \cdot 10^{-3}$
hydroxid sodný <chem>NaOH</chem> (tavený)	$160 \cdot 10^{-3}$
bromid vápenatý <chem>CaBr2</chem>	$140 \cdot 10^{-3}$
hydroxid draselný <chem>KOH</chem> (tavený)	$2,0 \cdot 10^{-3}$
oxid horečnatý <chem>MgO</chem>	$8,0 \cdot 10^{-3}$
síran vápenatý <chem>CaSO4</chem>	$4,0 \cdot 10^{-3}$
chloristan horečnatý <chem>Mg/ClO4</chem> / bezvodý	$3,5 \cdot 10^{-3}$
oxid bárnatý <chem>BaO</chem>	$0,7 \cdot 10^{-3}$
silikagél (vysušený)	$0,5 \cdot 10^{-3}$
oxid fosforečný <chem>P4O10</chem>	$0,025 \cdot 10^{-3}$

J. Čanigová - F. Engel

NOVÉ PUBLIKÁCIE

TRENČIANSKA TEPLÁ. Vydal Obecný úrad Trenčianska Teplá v spolupráci s fondom Pro Slovakia pri príležitosti 640. výročia obce vo vydavateľstve ŠCM, Banská Bystrica, 1994, 163 s., obr. v texte a farebná príloha, anglické a nemecké resumé. Publikácia obsahuje charakteristiku prírodných pomerov (A. Doms), opis najstaršieho osídlenia obce (T. Nešporová), historiu obce (J. Karlík), symboly Trenčianskej Teplej (L. Vrtel), historiu teplianskej farnosti (Š. Janega) a najnovšie dejiny.

T. Nešporová

KAMINSKÁ, L.: KATALÓG ŠTIEPANEJ KAMENNEJ INDUSTRIE Z HRČELA-PIVNÍČIEK A VE-LIAT. Informátor Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV, Suplement 4, Nitra 1995, 98 s., 31 obr. Vydala Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV a Archeologický ústav SAV. Cena 50,- Sk.

Súbor štiepanej kamennej industrie gravettienskej kultúry z Hrčela (okr. Trebišov) z polohy Vi-ničky, získaný prieskumami a výskumami v rokoch 1982-1985, pozostáva zo 7499 kusov, z kto-

rých 514 tvoria hotové nástroje, 1300 čepele a čepielky, 5218 ústupy a odštupy a 467 jadrá a ich zlomky. Z hradiska zastúpenej suroviny výraznú prevahu má obsidián, ktorý pochádza z okolitých zdrojov, naproti tomu pazúrik sa s najväčšou pravdepodobnosťou importoval z Volyne. Časť štiepanej industrie (175 kusov) pravdepodobne súvisí s eneolitickým osídlením (kultúra s kanelovanou keramikou) v chotári dnešnej obce. Ako surovina tu bol použitý obsidián a v malom množstve aj krakovsko-jurský pazúrik z Polska.

Druhú časť publikácie tvorí katalóg štiepanej kamennej industrie z obce Velaty (okr. Trebišov) z poloh Velaty I-II. V rokoch 1982-1985 pri povrchovom zbere bola získaná štiepaná kamenná industria gravettienskej kultúry (Velaty I - 471 nálezov; Velaty II - 18 nálezov), tiež nálezy, ktoré možno zaradiť do neolitu a eneolitu (v tejto časti katalógu nie sú zahrnuté). Medzi gravettienskymi artefaktmi prevláda obsidián, menej častý je limnokvarcit a ďalšie suroviny. Gravettienske náleziská z Hrčela a Veliat patria do okruhu mladopaleolitických lokalít na východnom Slovensku koncentrujúcich sa okolo Zemplínskych vrchov.

DUŠEK, M. - DUŠEK, S.: SMOLENICE - MOLPÍR. BEFESTIGTER FÜRSTENSITZ DER HALL-STATTZEIT II (Materialia Archaeologica Slovaca, Tomus XIII), Nitra 1995, 203 s., 18 obr., 1 príloha, 130 tab. Vydal Archeologický ústav SAV. Cena 177,- Sk.

Katalóg, nadväzujúci na prvú časť, ktorá bola publikovaná v roku 1984, zahŕňa opis objektov a nálezov (domy 25-62, cisterna, kultové miesto) z II. a III. nádvoria hradiska, skúmaného v rokoch 1963-1971. V dodatku (s. 71) sú publikované z uvedených miest staršie a mladšie nálezy než z doby halštatskej. Časové zaradenie niektorých z nich bude treba zrevidovať, resp. spresniť. Ide najmä o kovové predmety z 8.-9. stor., napr. strelnky so spätnými krídelkami, ostrohu s háčikmi (tab. 128: 18-18a), rameno ostrohy s očkom (nie rameno strmeňa, tab. 117: 22), tiež viaceré bikónické prasleny a bronzové rolničky. Postupne sprístupňované a publikované súkromné zbierky zo Smoleníc-Molpíra totiž ukazujú, že osídlenie tejto polohy v 8.-9. stor. bolo omnoho intenzívnejšie, ako sa doteraz predpokladalo.

REJHOLCOVÁ, M.: POHREBISKO V ČAKAJOVCIACH (9.-12. STOROČIE). ANALÝZA [vychádza aj v nemeckej mutácii: DAS GRÄBERFELD VON ČAKAJOVCE (9.-12. JAHRHUNDERT). ANALYSE]; POHREBISKO V ČAKAJOVCIACH (9.-12. STOROČIE). KATALÓG. Publikáciu v rade Archaeologica Slovaca Monographia Fontes, Tomus XV vydal Archeologický ústav SAV v Nitre v roku 1955, 117 s., 24 obr. a 250 s., 160 tabuliek. Slovenskú mutáciu sponzorským podporili Pozemné stavitelstvo, a. s., Nitra a Polnohospodárske družstvo, Čakajovce. Na vydanie nemeckej mutácie prvej časti monografie participuje Régészeti intézet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Monografia zahŕňa výsledky systematického výskumu pohrebiska, ktorý Archeologický ústav SAV pod vedením autorky realizoval v rokoch 1974, 1976-1986. Preskúmaných bolo 894 hrobov, z nich 89 patrí včasnoslovanskému pohrebisku (samostatne publikované v Slov. Archeol., 38, 1990, s. 357-420) a 805 kostrových hrobov patrí do 9.-zač. 12. stor. Obsah prvej časti - Analýza: I. Úvod a história lokality; II. Pohrebný ríitus; III. Pamiatky hmotnej kultúry; IV. Analýza pamiatok hmotnej kultúry; V. Záverečné úvahy a datovanie pohrebiska; Literatúra; Nemecké resumé; Nemecký text k obrázkom. Druhá časť - Katalóg; VI. Hroby a pamiatky hmotnej kultúry; Tabulky I-CLX.

D. Bialeková

KAMINSKÁ, L.: KOŠICE A OKOLIE V PRAVEKU A VČASNEJ DOBE DEJINNEJ. Stručný sprievodca po archeologických pamiatkach. Vydalo vydavateľstvo Pergamen v Sečovciach v spolupráci s Archeologickou nadáciou východného Slovenska so sídlom v Košiciach roku 1955. 48 s. textu, 27 farebných a čierno-bielych obrázkov + mapka. Publikácia vyšla v štyroch rečových mutáciách: slovensko-anglická, slovensko-francúzska, slovensko-maďarská a slovensko-nemecká. V každej je úplný preklad slovenského textu a odvolávky na obrázky v ňom. Populárnom formou podáva výsledky archeologického bádania.

M. Lamiová

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚ SAV, 31, Nitra 1995 (pripravuje sa do tlače). Zborník zo seminára Archeometalurgia železa v oblasti Karpát, organizovaného katedrou metalurgie železa a zlievačstva Huteckej fakulty Technickej univerzity v Košiciach, Archeologickým ústavom SAV v Nitre, pracoviskom v Košiciach a vedeckou radou projektu Historických a etnologickej štúdií Karpatského regiónu v Košiciach. Cielom seminára bolo prezentovať výsledky archeometalurgických a archeologickej výskumov týkajúcich sa vývoja metalurgie železa v oblasti Karpát, Karpatskej kotliny a v okolitých oblastiach. Zborník obsahuje 26 príspevkov, z toho 10 od zahraničných autorov (z Českej republiky, Poľska, Maďarska, Ukrajiny a Chorvátska), ktoré pokrývajú široký okruh problematiky: od počiatkov výroby železa Keltskmi v mladšej dobe železnej cez stredovekú metalurgiu až po vznik priemyselnej výroby železa na jednej strane a na strane druhej od metalografickým analýz a ich využitia v historickej interpretácii až po experimentálnu včasnostredovekú tavbu železa a muzeálnu prezentáciu kultúrnej technickej pamiatky.

J. Bujna

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA 1994/2. Obsah:

- R. Kujovský: Príspevok k poznaniu vzťahov lužických a stredodunajských popolnicových polí na Slovensku.
 Z. Stegmann-Rajtár: Vývoj stredodunajských popolnicových polí v neskorej dobe bronzovej a vznik halštatskej kultúry.
 J. Katkinová: Osídlenie Záhorskej nížiny v období popolnicových polí a v dobe halštatskej vo vzťahu k prírodným podmienkam.
 V. Furmánek - K. Marková: Revízny výskum mohyly z doby železnej vo Včelínciach.

Správy a recenzie:

- Za dr. Mikulášom Dušekom (J. Vladár). - Zomrel Pavol Čaplovič (J. Vladár). - Za prof. dr. Bořivojom Dostálom, DrSc. (D. Bialeková). - Seminár a výstava na počest 90-tin Dr. Ľudmily Kraskovskej, CSc. (T. Kolník). - Medzinárodné kolokvium L'art celtique au temps des oppida (Ille-Ier siècle) (J. Bujna). - Medzinárodná konferencia Dom a dvor vo východnej Germánii (T. Kolník). - Konferencia Roman military equipment (J. Rajtár). - Medzinárodné podujatie venované rímskym vilám (K. Kuzmová). - The Roman Town in a Modern City (V. Varsik). - Medzinárodná konferencia vo Lvove (D. Čaplovič). - Sympózium o leteckej archeológii vo východnej a strednej Európe (I. Kuzma). - K. Sobczyk: The Late Palaeolithic Flint Workshop at Brzoskwinia-Krzemionki near Kraków (J. Hromada). - T. Težak-Gregl: Kultura linearnotrakaste keramike u središnjoj Hrvatskoj. (S. Šiška). - Z. Žeravica: Axe und Beile aus Dalmatien und anderen Teile Kroatien. (J. Katkinová). É. Garam: Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum. (Z. Čilinská).

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA 1995/1. Obsah:

- S. Šiška: Zur Problematik des Untergangs der Bükker Kultur.
 J. Poulík: Žuráň in der Geschichte Mitteleuropas.
 J. Béreš: Slovanské pohrebisko v Dolnom Petre IV (teraz Svätý Peter).

Správy a recenzie:

- Jubileá (D. Čaplovič). - Medzinárodné sympózium o sklených korálikoch v Európe (D. Stašíková-Štukovská). - Medzinárodný projekt "Jantárová cesta" - vedecké podujatie v roku 1994 (K. Kuzmová - K. Pieta). - Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland (K. Kuzmová). - Corpus Signorum Imperii Romani. Corpus der Skulpturen der römischen Welt. Ungarn (K. Kuzmová). - Kovács, L.: Das Früharpadenzzeitliche Gräberfeld von Szabolcs (M. Hanuliak). - Alter Bergbau in Deutschland (J. Labuda). - Montanarchäologie in Europa (J. Labuda). - Lloyd, S.: Ancient Turkey. A traveller's history of Anatolia (R. Bača).

I. Vlkolinská

VÝSTAVY, SEMINÁRE, EXKURZIE

Výstava Veľká Morava a Devín. Mestské múzeum v Bratislave sprístupnilo v nedeľu 23. apríla 1995 vo výstavnej sieni na strednom nádvorí hradu Devín výstavu Veľká Morava a Devín. Voľbu témy výstavy inšpirovali tri výročia. V tomto roku uplynulo 1110 rokov od úmrtia sv. Metoda, 30 rokov od začatia systematického archeologického výskumu Mestského múzea na Devíne a 10 rokov od znovusprístupnenia areálu tejto národnej kultúrnej pamiatky pre verejnosť.

Výstava je rozdelená do viacerých tematických okruhov. V úvode je zdokumentovaný stručný vývoj osídlenia v dobe sťahovania národov, príchod Slovanov na územie dnešného Slovenska, je tu zmienka o Avaroch i o Samovej ríši.

Výstava ďalej oboznamuje s najstaršími slovanskými nálezmi z Devína, zmieňuje sa o opevnených sídliskách - hradiskách, postupne vznikajúcich na konci 8. stor.

Jej ľažiskom je vznik Velkomoravskej ríše, postava kniežaťa Rastislava, jedinej historickej osobnosti, ktorej meno je v historických analóch spojené s Dowinou-Devínom. Veľká pozornosť je venovaná kresťanským vierožvestom - učeným bratom zo Solúna - sv. Cyrilovi a sv. Metodovi, velkomoravskému kostolu, ktorého základy odkryl archeologický výskum v roku 1980. Ide o najvýznamnejší nález v areáli NKP Devín - slovanské hradisko. Tento nález totiž potvrdzuje významnosť Devína v politicko-správnom systéme Veľkej Moravy. Je to stavba, ktorá v svojom období bola iste mimoriadne dôležitá. Členitosť jej pôdorysu i výzdoba interiéru farebnými maľbami to potvrdzujú. V jej okolí sa našlo šesť hrobov, patriacich zrejme členom jazdeckej družiny sídliacej na hradisku.

Toto hradisko bolo dôležitým bodom, kadiaľ prenikali franské vojská do Veľkomoravskej ríše. Preto tu Rastislav vybudoval mohutnú pevnosť, chránenú nielen prírodnými danosťami, ale aj umelým opevnením a predsunutými hradiskami. Tým sa stal Devín jednou z najdôležitejších obranných pevností proti franskej rozpínavosti.

Na záver výstava oboznamuje návštěvníkov s rozpadom Veľkomoravskej ríše, so slovanským etnikom, ktoré sa nevzdalo tejto oblasti a využijúc zvyšky velkomoravských opevnení, vybudovalo si tu v 11.-12. stor. v priestore pôvodného hradiska osadu. Na juhovýchodnom návrší hradiska využili vysvätené miesto na pochovávanie obyvateľov osady. Funkciu kostola tu plnila kaplnka kruhového pôdorysu. Cintorín presvedčivo datujú mince a šperky nájdené v hroboch.

Výstava Veľká Morava a Devín je doplnená množstvom sprievodného archeologického materiálu, fotografickou dokumentáciou, mapami, kresbami, akademickou rekonštrukciou kostola. Bude otvorená do 31. októbra 1995 denne okrem pondelka od 10.00 do 17.00 hod.

V. Plachá

Výstava Archeológovia na trase medzinárodného plynovodu. Vo Vlastivednom múzeu v Trebišove otvorili 27. apríla 1995 výstavu, ktorú pripravilo múzeum v spolupráci s Výskumným pracovným strediskom Archeologického ústavu SAV v Košiciach. Na výstave sú prezentované nálezy získané počas záchranných prác uskutočnených na trase plynovodu v roku 1994.

Vernisáž výstavy bola spojená so seminárom, na ktorom sa na základe odporučenia Školskej správy v Trebišove - spoluorganizátora akcie - zúčastnili učitelia dejepisu a estetickej výchovy, ako aj študenti gymnázia.

Po otváracích prejavoch riaditeľa múzea J. Žadanského a vedúcej VPS E. Miroššayovej odzneli referaty: J. Béreš: Archeologické výskumy na trase plynovodu; J. Chovanec: Zemplínske Hradište - významná archeologická lokalita; M. Lamiová: Južný Zemplín v dobe rímskej.

J. Chovanec

Múzeum Antická Gerulata. Dňa 18. mája 1995 sa uskutočnilo v priestoroch múzea Antická Gerulata slávnostné otvorenie sezóny. Stretnutia sa zúčastnili významné osobnosti kultúrneho a politického života Bratislav a Rusoviec.

Múzeum sa nachádza v Rusovciach (autobus 116) za rímsko-katolíckym kostolom sv. Magdalény. Možno tu vidieť kamenosochárske pamiatky - náhrobné kamene, fragmenty výzdoby náhrobných architektúr a hrobiek, oltárne kamene a fragmenty výzdoby budov. Vo vitrínach sú

ukážky materiálnej kultúry - keramika, tehly s kolkami - doplnené textmi, fotografickými a mapovými prílohami a rekonštrukciou kostrového hrobu v tehlovej hrobke. V oddelenej miestnosti sú prezentované záchranné archeologické výskumy zo stavieb rodinných domov v Rusovciach od roku 1991.

Múzeum je otvorené od mája do októbra denne okrem pondelka od 10.00 do 17.00 hod.

J. Schmidtová

Exkurzia študentov katedry dejín a archívnicťva FF UPJŠ v Prešove na francúzskej Riviére (Côte d' Azur). V dňoch 1.-7. mája 1995 sa 38 študentov 1.-4. ročníka spolu s autorom správy zúčastnilo exkurzie, ktorá bola zameraná na spoznávanie kultúrnych pamiatok a inštitúcií v strediskách francúzskej Riviéry. Navštívené boli aj viaceré archeologické lokality a múzeá.

Nice: Musée de Paléontologie humaine de Terra Amata - expozične sprístupnený pôdorys staropaleolitického obydlia in situ, jeho trojrozmerná rekonštrukcia, vývoj kamennej industrie od starého paleolitu do obdobia neolitu v Stredomorí. Musée archéologique de Nice-Cimiez - areál časti grécko-rímskeho mesta Cemenelum s amfiteátrom a termami. V múzeu sú vystavené početné zbierky gréckej a rímskej keramiky, skla, kovových nádob, umeleckých diel. Jaskyňa Lazaret - na staršie výskumy prof. H. de Lumleya v súčasnosti nadvádzajú vykopávky, o ktorých účastníkov exkurzie podrobne informovala dr. Rebecca Coombsová. Na prácach sa podielajú študenti z rôznych krajin. Možnosť je aj pre záujemcov zo Slovenska.

Cannes: Musée de la Castre - zbierky sú umiestnené na hrade a v kaplnke sv. Anny z 12. stor. Archeologické zbierky pochádzajú z darov cestovatelia 19. stor. - baróna Lycklama a Nijeholta. Predstavujú všetky staroveké civilizačné centrá Stredomoria. Zvláštnu skupinu tvoria artefakty predkolumbovských kultúr.

Ostrov sv. Margaréty: Musée de la Mer - bývalá pevnosť a väzenie. Zbierky tvoria nálezy zo starovekých lodných vrakov. Modelovo sú priblížené metódy podmorskej archeológie.

Monaco: Musée d' Anthropologie préhistorique - múzeum v dvoch sálach (Alberta I. a Rainera III.) približuje evolúciu človeka. Dôraz je položený najmä na nálezy z jaskyň v oblasti Mentonu - Grimaldské jaskyne. Zbierky dopĺňajú ukážky pleistocénnej fauny. Okrem paleolitických artefaktov sú vystavené aj nálezy z obdobia mezolitu, neolitu a doby bronzovej pochádzajúce z juhofrancúzskych lokalít.

Cestou bola uskutočnená tiež prehliadka archeologického parku Carnuntum.

M. Vizdal

DEJEPISNÝ SPOLOK V KOŠICIACH

V Košiciach vznikla organizácia, ktorej cieľom je štúdium a propagácia dejín mesta. Zatiaľ sa jej členovia sústredujú hlavne na prednáškovú činnosť. Tohoročný program je zameraný na predstavenie práce tých pracovísk, kde sa venujú problematike spojenej s historickým vývojom Košíc (archívy, knižnice, múzeá, Spoločenskovedný ústav SAV, Archeologický ústav SAV, Univerzita P. J. Šafárika a pod.).

Na stretnutí uskutočnenom 18. apríla 1995 v knižnici J. Boccatia referovala o činnosti Výskumného pracovného strediska v Košiciach E. Mirošayová - jeho vedúca - a o dejinách archeológie v Košiciach M. Lamiová.

M. Lamiová

JUBILEJNÁ MEDAILA NA POČEST PhDr. J. HLINKU, CSc.

Slovenská numizmatická spoločnosť vydala v tomto roku jubilejnú medailu (Minarovčová, E.: Medaila plakety Slovenskej numizmatickej spoločnosti, Bratislava 1995, s. 11, obr. 11) k 25. výročiu svojho vzniku (1970-1995) a na počesť jej prvého predsedu PhDr. Jozefa Hlinku, CSc., ktorý túto funkciu vykonával v rokoch 1970-1990 a od roku 1990 do svojej smrti (1992) bol čestným predsedom SNS. J. Hlinka sa zaslúžil o vybudovanie numizmatického oddelenia Slovenského národného múzea v Bratislave, ktoré v súčasnosti predstavuje významné stredisko numizmatiky na Slovensku.

Ako znalec predovšetkým stredovekých platidiel a medailí spolupracoval najmä s múzejnými pracovníkmi pri určovaní nálezov a zbierok múzeí. Medaila s portrétom J. Hlinku en face pripomína aj výročie jeho nedorozítých 70-tin (1925-1995).

Jubilejnú medailu s priemerom 50 mm vyrazila Štátnej mincovňa v Kremnici, a to v striebre 50 ks (à 1300 Sk) a v medi 200 ks, z nich 100 je vo volnom predaji (à 250 Sk). Autorkou výtvarného návrhu je M. Poldafová.

M. Pichlerová

NOVÍ ČLENOVIA

P. Adamka, M. Budaj, J. Dudášová, E. Fottová, Ing. arch. V. Kotruszová, R. Kustár, D. Nipčová, R. Šmehyl, V. Šabrnáková, R. Štefanka, Z. Vidlárová.

OPUSTIL NAŠE RADY

Dňa 13. marca 1995 náhle zomrel v Nitre vo veku 75 rokov PhDr. Otmar Gergelyi, archivár a historik, dlhoročný člen SAS.

UPOZORNENIE

Členská schôdza Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV, ktorá sa konala dňa 19. apríla 1995 v Nitre, prijala návrh na zvýšenie členského, a to pre dôchodcov a študentov na 50,- Sk, pre ostatných na 100,- Sk ročne. Zaplatenie nového členského sa bude považovať za záujem zoťrať v Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV. Zloženky prikladáme.

REDAKČNÁ VÝZVA

Redakcia Informátora SAS pri SAV oznamuje všetkým záujemcom o uverejnenie príspevkov, že rukopisy môžu zaslať na adresu uvedenú v tirázi do 31. októbra 1995 (anonsy o akciách, ktoré sa už realizovali alebo budú realizovať, o nových knihách, projektoch, výskumoch, náleزوach, jubileách členov SAS, teda o všetkom, čo súvisí s činnosťou Slovenskej archeologickej spoločnosti a so záujmami jej členov).